

Совгіра С. В., д.п.н, професор
Душечкіна Н. Ю., аспірант
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: eco-lab-udpu@yandex.ua

ВИКОРИСТАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ МАЛИХ РІЧОК

Рекреаційні ресурси виділено як особливі тому, що використання їх у майбутньому буде покладене в основу нової парадигми взаємовідносин суспільства і природи. Найпоширенішим способом цього аспекту природокористування на сьогодні є туризм. Але і він частіше несе негативні наслідки для річок, аніж є таким, що не створює на них шкідливого впливу [3].

Повноцінний природний ландшафт, особливо такий багатий різноманіттям складових елементів, як річкова долина, має у собі значно вищий потенціал, ніж лише простий матеріальний ресурс.

Природний чи навіть квазіприродний ландшафт у людей завжди викликає особливе відчуття, задоволення, навіть захоплення. Чим більше у ньому натурального, незруйнованого, тим більше у ньому елементів природного різноманіття, тим більше привабливий його потенціал для позитивного впливу на людину, для забезпечення багатьох її потреб [2].

Кожен природний об'єкт, кожен елемент різноманіття сприймається як за своїми морфологічними параметрами, фізичними ресурсами, так і за своєю мальовничістю, за своїми естетичними властивостями. Функції усіх елементів природного ландшафту зливаються у широкий багатокomпонентний спектр. Цим він створює свій особливий, своєрідний, лише кожному конкретному ландшафту властивий вплив на людину. І якщо певного елемента в ландшафті, природного різноманіття стає менше, то цей спектр стає біднішим, втрачає повноцінність, не всі його функції виконуються.

Висока урбанізованість призводить не тільки до втрати окремих частин природного спектру і, відповідно, їх функцій, але і до появи невластивих природному ландшафту випромінювань і відповідних наслідків для людей. Від надмірного освоєння природних ландшафтів, зокрема значної зміни річкових долин не лише змінюються їх фізичні параметри – водність річок, якість стоку, чистота русел тощо, але й втрачаються елементи природного (ландшафтного та біотичного) різноманіття цих територій.

Повноцінне використання природних ландшафтів, зокрема їх рекреаційних властивостей з мінімальним руйнуванням їх цілісності, може в значній мірі компенсувати людині матеріальні потреби. Отже, рекреаційний напрям використання ресурсів річкових екосистем у майбутньому може не лише витіснити, обмежити матеріально-ресурсне їх використання, але й стати значним резервом фізичного оздоровлення людей, а далі і духовного розвитку людини, суспільства.

При використанні матеріальних ресурсів річкових басейнів береться до уваги лише частина властивостей (якостей) природного ландшафту, із значною кількістю відходів чи побічних продуктів виробництва. Останні, як правило, залишаються у річковій долині чи неподалік від неї, змінюють відрегульований тисячоліттями гомеостаз природних процесів. Цим провокується накопичення надлишку одних речовин чи біотичних організмів і нестачу інших. Як наслідок, отримуємо забруднення довкілля надлишком природних речовин, замулення русел річок нерозкладеними органічними залишками або забруднення неприродними речовинами, наприклад, іонами важких металів чи різними пластиками.

В усіх регіонах України використання річкових екосистем продовжує носити екстенсивний, руйнівний для них характер. Але за інтенсивністю негативного впливу на річкові та заплавні екосистеми максимальний негативний вплив спостерігається у Донбасі, Кривбасі та на півдні України, середній – в Лісостепу та на Поліссі і мінімальний – у західних областях України та Закарпатті.

На берегах чи поблизу малих річок споруджуються численні літні і стаціонарні будинки відпочинку, молодіжні табори, спортивні і туристичні бази. Часто адміністрація цих установ не відчуває себе відповідальною за стан річки. Іноді виділення території, проектування місткості і розташування рекреаційних об'єктів на річці відбуваються без урахування її потужності і самоочисної здатності, особливо в межений період. Певних збитків завдає виїзд на береги автомобілів і автобусів.

Побутове засмічення прибережних зон малих річок і водойм останнім часом перетворилося на справжню небезпеку. Згідно з нашими підрахунками, у багатьох місцях щільність викинутих пляшок з-під різних напоїв уже перевищує щільність особин усіх видів амфібій, що там живуть.

Багато мальовничих річок масово відвідуються водними туристами, які сплаваються за течією на дрібних човнах. Хоча туристи-спортсмени є більш дисциплінованими у ставленні до природи, тут також існує проблема культури берегових стоянок і багаторазового використання місць для вогнищ.

Косовиці і збір лікарських рослин у заплаві річки істотно не впливають на водотік, якщо проводяться в розумних межах. Полювання і рибна ловля на малих річках України не мають істотного господарського значення. В даний час це, швидше, активний відпочинок – відпочинок на природі, тобто різновид рекреації. Тут помітних збитків може нанести масове браконьєрство. Знищення хутрових звірів капканами, пастками веде до порушення балансу в досить уразливих екосистемах заплави. Інтенсивне полювання на водоплавну дичину згодом обумовлює значне нагромадження свинцю у водно-болотних угіддях. Екологічні наслідки цього процесу зараз вивчаються фахівцями.

На сьогоднішній день використання річкових екосистем продовжує носити екстенсивний, руйнівний для них характер. Воно проявляється у загальному освоєнні річкової долини (вирубка лісів, розораність, житлова чи промислова забудова тощо), у збільшенні надходження забруднень у річку, у руйнуванні русла річки. Басейни малих річок практично позбавлені природних біофільтрів. Їх водозбори або розорані майже до урізу води, або нищівно експлуатуються

іншими способами, що призводить до майже безперешкодного потрапляння поверхневого стоку безпосередньо до русла.

Практично кожен вид господарської діяльності в басейні малої річки при технологіях, що сьогодні використовуються, веде до надходження у річку надлишкової кількості різних речовин. А це через послідовний ланцюг перетворень та зв'язків дає зменшення видового різноманіття, зниження стійкості екосистем та їх деградацію, втрату водності річок, заболочення їх заплав і русел, скорочення довжини малих річок [1].

Навіть переривання окремих зв'язків, і ліквідація окремих проблем не гарантують загального покращення екологічного стану річок. Зупинити процеси деградації малих річок, їх екосистем можна, лише впроваджуючи комплекс заходів, спрямованих, з однієї сторони, на зниження антропогенного пресу на річкові та заплавні екосистеми, а з другої – на відтворення природних властивостей зруйнованих русел і заплав малих річок. Для досягнення цього необхідна комплексна Державна програма збереження і оздоровлення малих річок України.

Отже, використання рекреаційних ресурсів річкових долин – це популярний в усіх регіонах України вид відпочинку людей на воді і біля води. У окремих місцях при надмірному скупченні відпочиваючих на окремих невеликих територіях може створюватись негативний вплив на річки – у першу чергу через надходження у неї додаткових забруднень.

Список використаних джерел

1. Совгіра С. В. Малі річки Центрального Побужжя (теоретичний та практичний аспекти) / Совгіра С. В., Гончаренко Г. Є., Гончаренко В. Г., Бурчак В. С. – Gniezno : видавництво Ciesielski i Spółka. – 2015. – 152 с.
2. Совгіра С.В. Квазіприродні ландшафти Центрального Побужжя : Монографія / Совгіра С. В., Гончаренко Г. Є., Грабовська С. Л., Подзерей Р. В. – К. : Наук. світ, 2011. – 168 с.

3. Тімець О. В. Основи рекреаційної географії: природа, ресурсний потенціал регіонів : Посібник / Тімець О. В., Совгіра С. В. – К. : Наук. світ, 2005. – 253 с.